स्याङ्जा जिल्लाका मुक्तक कृतिको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष दसौं पत्र (५१०-१) को

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

नारायणप्रसाद काफ्ले

क्रमाङ्क : २५/०६६

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-२९१-१३०-२००९

परीक्षा रोल नं. : ४८०११०

नेपाली विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

२०७३

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय पृथ्वीनारायण क्याम्पस अन्तर्गत नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष दसौं पत्र (५१०-१) को प्रयोजनका लागि समूह २०६७, क्रमाङ्क २५ का छात्र **नारायणप्रसाद काफ्लेले स्याङ्जा जिल्लाका मुक्तक कृतिको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । अत्यन्तै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको उहाँको यस शोध कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि पृथ्वीनारायण क्याम्पस, नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक
हुमाकान्त पाण्डे
प्राध्यापक
नेपाली विभाग
पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

वि.सं. : २०७३/१२/१८
इ.सं. ३१/०३/२०१७

कृतज्ञताज्ञापन

स्याङ्जा जिल्लाका मुक्तक कृतिको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मैले आरदणीय गुरु हुमकान्त पाण्डेको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । कार्य व्यस्तताका बाबजुद पनि आफ्नो समय मेरो शोध कार्यको निर्देशनमा खर्च गरी प्रस्तुत शोधलाई यो रूप प्रदान गर्नका लागि अनवरत रूपमा आवश्यक सल्लाह र सुझाव दिई उचित मार्ग निर्देशन गर्नुहुने श्रद्धेय गुरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्रको मेलोमा सामग्री-सङ्कलन होस् तथा आवश्यक परेका खण्डमा मौखिक तथा लिखित जानकारी दिई सहयोग पुऱ्याउनु हुने स्याङ्जाली स्रष्टा चेतन कार्की, देवीप्रसाद वनवासी, विश्वप्रेम अधिकारी, सुकुम शर्मा, डा. श्यामप्रसाद न्यौपाने, लेखनाथ काफ्ले, नारायण मरासिनी, असफल गौतम, मिलन समिर, देवीप्रसाद ढकाल, आदरणीय गुरु प्राध्यापक डा. विष्णुप्रसाद पौडेल, सहप्राध्यापक कृष्णप्रसाद पौडेल, मित्र प्रमोद पञ्जानी र सूर्यप्रसाद काफ्लेप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र तयारीका क्रममा आफ्नो अमूल्य समय निकालेर सामग्री सङ्कलन तथा लेखन कार्यमा आवश्यक सल्लाह र सहयोग पुऱ्याउने मेरी जीवनसाथी झरना काफ्ले र छोरी ज्योतिष्ना, छोरा सुयोग यसरी नै मेरो अध्ययनमा हरपल सहयोग गरी यहाँसम्म पुऱ्याउने आमा, बुबा, दाजुभाइप्रति चिरऋणि छु । यस शोधलाई यहाँसम्म ल्याई पुऱ्याउनका लागि विविध सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालय तथा त्यहाँ कार्यरत कर्मचारी, यस शोधलाई व्यस्त समयको बाबजुद पनि समय निकालेर टङ्कन, शुद्धाशुद्धिसहित पुस्तकाकार रूप दिने गण्डकी हाई-टेक प्रा.लि., पोखरा-१, बगरका अनु बराललाई पनि हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा **स्याङ्जा जिल्लाका मुक्तक कृतिको अध्ययन** शीर्षकको यस शोधको मूल्याङकनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय पृथ्वीनारायण क्याम्पस, नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

वि.सं. : २०७३/१२/१८
इ.सं. ३१/०३/२०१७

....
शोधार्थी
नारायणप्रसाद काफ्ले
नेपाली विभाग
क्रमाङ्क : २५।०६६
पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

सङ्केत तथा चिह्न सूची

सङ्केत	अर्थ
×××	केही पङ्क्ति छोडिएको
/	वा, अथवा र छुट्याउने
( )	स्पष्ट पारिएको
:	उदाहरणार्थ
...	क्रमशः अंश दोहोऱ्याउने
“ ” / ‘ ’	उद्धरण चिह्न

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
अ.ने.सा.स.	अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाज
आई.ए.	इन्टर अफ आर्टस्
इ.पू.	इशा पूर्व
एम.ए.	मास्टर अफ आर्टस्
एस.एल.सी.	स्कुल लिभिङ सर्टिफिकेट
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नं.	नम्बर
ने.रा.प्र.प्र	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	पृष्ठ
बी.ए.	ब्याचलर अफ आर्टस्
मा.वि	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	विक्रम संवत्
सम्पा.	सम्पादक
सा.प्र.	साझा प्रकाशन

विषय सूची

पृष्ठ

स्वीकृति पत्र

सिफारिस पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

सङ्क्षिप्त रूप तथा चिह्न सूची

पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय **१-६**

१.१ विषय परिचय १

१.२ शोधको शीर्षक १

१.३ शोधको प्रयोजन १

१.४ शोध समस्या १

१.५ शोधको उद्देश्य २

१.६ पूर्वकार्यको विवरण २

१.७ शोधको औचित्य र महत्त्व ५

१.८ शोधसीमा ५

१.९ शोधविधि ५

१.१० शोधपत्रको रूपरेखा ६

दोस्रो परिच्छेद : स्याङ्जा जिल्लाको सङ्क्षिप्त परिचय **७-२०**

२.१ परिचय ७

२.१.१ स्याङ्जा जिल्लाको हावापानी ७

२.१.२ स्याङ्जा जिल्लामा यातायात र सञ्चार सुविधा ७

२.१.३ स्याङ्जा जिल्लाको शैक्षिक स्थिति ८

२.१.४ स्याङ्जा जिल्लाको जनसंख्या ८

२.१.५ स्याङ्जा जिल्लाको आर्थिक अवस्था ९

२.२ निष्कर्ष ९

तेस्रो परिच्छेद : मुक्तकको सैद्धान्तिक परिचय र नेपाली मुक्तक परम्परा **१०-२०**
३.१ मुक्तकको परिचय १०
३.२ मुक्तकको परिभाषा १०
३.३ मुक्तकका तत्त्वहरू १२
२.३.१ विषयवस्तु १२
२.३.२ विचार वा भाव पक्ष १२
२.३.३ संरचना १३
२.३.४ लय १३
२.३.५ भाषाशैली १३
२.३.६ उद्देश्य १४
२.३.७ बिम्ब र अलङ्कार १४
२.३.८ प्रतीक १४
३.४ मुक्तक प्रकृतिका कविताका अन्य रूप १५
३.५ नेपाली मुक्तकको सङ्क्षिप्त परम्परा १७
३.६ स्याङ्जाली मुक्तक लेखनको विकासक्रम १८
३.६.१ पहिलो चरण (वि.सं. २०४८ देखि २०६० सम्म) १९
३.६.२ दोस्रो चरण (वि.सं. २०६१-२०६४ सम्म) २०
३.६.३ तेस्रो चरण (वि.सं.२०६५ देखि हालसम्म) २०
३.७ निष्कर्ष २१

चौथो परिच्छेद : स्याङ्जा जिल्लाका मुक्तककार र मुक्तक कृतिको अध्ययन **२३-४०**
४.१ डा. सुकुम शर्मा र उनका मुक्तक कृतिको अध्ययन **२३**
४.१.१ 'अमिला अणु' (२०४८) मुक्तक कृतिको अध्ययन २४
४.१.२ 'समयका छर्राहरू' (२०५७) मुक्तक कृतिको अध्ययन २५
४.१.३ निष्कर्ष २७
४.२ देवीप्रसाद वनवासी र उनका मुक्तक कृतिको अध्ययन **२७**
४.२.१ 'जोखना' (२०५१) कृतिको अध्ययन २८
४.२.२ 'हाँडीघोप्टे छत्तिसा' (२०५२) कृतिको अध्ययन २९

४.२.३ 'लुछाचुँडी' (२०५३) कृतिको अध्ययन ३०

४.२.४ 'श्री बुँख्याचा' (२०५४) कृतिको अध्ययन ३१

४.२.५ 'चौरासी व्यञ्जन' (२०५७) कृतिको अध्ययन ३३

४.२.६ 'फकडा' (२०५९) कृतिको अध्ययन ३४

४.२.७ 'हलुवा' (२०६२) कृतिको अध्ययन ३५

४.२.८ 'मेरुदण्ड' (२०६७) कृतिको अध्ययन ३७

४.२.९ 'कालस्तोत्र' (२०६९) कृतिको अध्ययन ३८

४.१.१० निष्कर्ष ४०

४.३ नारायण मरासिनी र उनका मुक्तकको अध्ययन ४१

४.३.१ 'समयका धब्बाहरू' (२०५१) मुक्तक सङ्ग्रहको अध्ययन ४१

४.३.२ निष्कर्ष ४२

४.४ श्यामप्रसाद न्यौपाने र उनका मुक्तक कृतिको अध्ययन ४३

४.४.१ 'सोह्र दुनी आठ' (२०६२) मुक्तक कृतिको अध्ययन ४४

४.४.२ 'कोही सुरक्षित छैन' (२०६६) मुक्तक कृतिको अध्ययन ४५

४.४.२ निष्कर्ष ४६

४.५ देवीप्रसाद ढकाल 'उराठ' र उनका मुक्तक कृतिको अध्ययन ४७

४.५.१ 'प्रीतिको फूल' (२०६३) कृतिको अध्ययन ४८

४.५.२ निष्कर्ष ४८

४.६ लेखनाथ काफ्ले र उनका मुक्तक कृतिको अध्ययन ४९

४.६.१ 'अचार' (२०६४) कृतिको अध्ययन ५०

४.६.२ मट्याङ्ग्रा (२०६८) मुक्तक कृतिको अध्ययन ५१

४.६.३ निष्कर्ष ५२

४.७ असफल गौतम र उनका मुक्तक कृतिको अध्ययन ५२

४.७.१ 'सिलोक बन्दैछन्' (२०६७) मुक्तक कृतिको अध्ययन ५३

४.७.२ निष्कर्ष ५५

४.८ चेतन कार्की र उनका मुक्तक कृतिको अध्ययन ५५

४.८.१ 'हत्केलाले सधैँभरी सूर्य छेकिँदैन' (२०६८) मुक्तक कृतिको अध्ययन ५६

४.८.२ निष्कर्ष ५७

४.९ 'मुक्तक यात्रा' (२०६९) मुक्तक कृतिको अध्ययन **५७**

४.१० 'समकालीन नेपाली मुक्तक' (२०७०) कृतिको अध्ययन **५९**

४.११ 'समकालीन स्याङ्जाली मुक्तक' (२०७०) कृतिको अध्ययन **६०**

४.१२ निष्कर्ष ६२

४.१३ स्याङ्जाली मुक्तकका प्रतिनिधिमूलक प्रवृत्ति ६२

४.१४ स्याङ्जाली मुक्तक कृतिको शिल्पगत प्रवृत्ति ६९

४.१४.१ स्वच्छन्दतावादी शैली ६९

४.१४.२ व्यङ्ग्य शैली ७०

४.१४.३ सरल भाषाशैली ७१

४.१४.४ संरचना तथा आयाम ७२

४.१५ निष्कर्ष ७२

पाँचौ परिच्छेद : उपसंहार निष्कर्ष **७४-८०**

५.१ सारांश ७४

५.२ निष्कर्ष ७६

५.३ भावी शोधका विषय ७७

५.४ सन्दर्भ सूची ७९